

egyik oszlopa. A ma is, oly gyakran idézett mondás: „A gyermek zenei nevelését kilenc hónappal a születése előtt kell kezdeni”, pozitívan hatott az óvodai nevelésre, ahol megismertetik a gyerekeket a legegyszerűbb nekik való dalokkal, és erre az alapra építheti azután az iskola a maga zenei munkáját. Szóba került a tankönyvek kialakítása, a kóruséneklés, a hangszeres zene tanulása jelenléte, lezárva azon gondolattal: „Azt mondjuk mindig, hogy a legszebb hangszert minden ember a torkában őrzi.”

Ötödik beszélgetés – A feltett kérdésekre Kodály a modern zene elfogadásának szempontjait fejtegeti és széles perspektívában taglalja azt európai és világviszonylatban. Kitér a kritikusok szerepére, vallja, hogy segítőtársai kell hogy legyen a szerzőnek, összekötő a művész és közönség között. Befejezésül megerősíti saját zenei hitvallását: „Számomra mindig az volt a legfontosabb, hogy hallhatóvá tegyem népem hangját.”

Ez a finom ízléssel kialakított szép és kis könyv, az *Argumentum Kiadó* gondozásában jelent meg, 2012-ben a Magyar Könyvnap megnyitójára, Kodály Zoltán születésének 130. évében. Szíves figyelmébe ajánljuk mindazoknak e kiadványt akik a Mester célratoró rövidséggel fogalmazott őszinte hitvallását kívánják megismerni zenéről, életről, emberségről úgy, hogy ebben „Ő maga foglal állást. Ezek az ő szavai...”

Márkusné Natter-Nád Klára

Kodály marosszéki dallamai

Elhangzott 2012. június 13-án az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók termében, az „5 éves a Zeneakadémia népzenei képzése” című jubileumi konferenciát záró „Hommage à Kodály Zoltán” kiskoncerten. A Marosszéki táncokat előadta Balog József zongoraművész, a mű forrásait megszólaltatta a Liszt Akadémia Népzene Együttese. A produkció megisméltődött június 16-án ugyanott, a Haydn teremben a „Múzeumok Éjszakája a Zenetörténeti Múzeumban” című rendezvényen.

„Dajkám marosszéki székely asszony, jó énekes, jó hajdútáncos volt” – idézi Kodály Kemény János erdélyi fejedelem 17. századi önéletírását a *Marosszéki táncok* partitúrájához írt előszavában. Majd így folytatja: „Talán nem véletlen, hogy mindmáig Marosszék őrzött meg legtöbbet a régi népi tánczenéből, s hogy egy-egy darabnak más vidéken is »marosszéki« a neve.

Bár hangszeres jellegű, eredetében mind dal lehetett, egy részének szöveges változata is megkerült. Hegedűn, furulyán minden faluban hallható volt még a háborúig, a szöveges alak inkább csak öregektől.

A Brahmstól világga vitt »magyar táncok« az 1860 körüli városi Magyarország hangja: jobbára akkor élt szerzők művei. A Marosszéki

táncok messzibb múltban gyökereznek: „az egykori Tündérország képét idézik fel.”¹

Az idézet jól jelzi Kodály szándékát: a népzene régies formáit jobban őrző Erdély egykori hangszeres zenéjének állítani olyan maradandó emléket, amelyet a művelt világ is be tud fogadni.

A mű zongorára írt változata 1927. március 17-én szólalt meg először a Zeneakadémia Nagyertermében Kentner Lajos előadásában. A következő évben Engel Iván Berlinben mutatta be, majd Bartók 1930–31-ben 12 alkalommal játszotta. Közben 1929-ben elkészült a zenekari változat, s 1930-ban bemutatásra került Drezdában Fritz Busch, Budapesten Dohnányi Ernő, New Yorkban Toscanini vezényletével. Ezután számos külföldi zenekar repertoárjára vette, egyre népszerűbbé vált.²

Kodály több nyilatkozata, feljegyzése utal arra, hogy amikor 1923-ban Pest, Buda és Óbuda egyesülésének félévszázados évfordulója alkalmából Bartókkal és Dohnányival együtt felkérést kapott zenekari mű komponálására, már akkor a *Marosszéki táncok* megalkotását tervezte, de látván, hogy Bartók a *Táncszvitetet* készíti, kerülni akarta a versengést, ezért a *Psalmus hungaricus* megírása mellett döntött.³

A *Marosszéki táncok* formai tekintetben rondó három epizóddal és kódával, a rondódallam mindig variált ismétlődésével. Ez összhangban áll Kodálynak az 1960-as évek derekán Lutz Besch-nek tett nyilatkozatával, amely szerint: „A népi téma, a népdal-melódia, teljesen alkalmatlan anyag a bonyolultabb műzenei formálásra. Ha eredeti mivoltukban használunk fel ilyen dallamokat, csakis olyan formákra szorítkozhatunk, melyek nem állnak ellentétben velük. A variáció az egyetlen forma, mely a népdalt és magvát érintetlen hagyja. Nem az a feladata, hogy továbbfejlessze a témát, hanem, hogy valamennyi variációval megerősítse azt.”⁴

Kodály tisztában volt azzal, hogy a „marosszéki” szó egyszerre jelent Marosszéken használatos táncdallamot, s olyat, amelyiket más vidéken játszanak, de „marosszéki”-nek neveznek, mert onnan származónak tartanak. A művéhez felhasznált dallamok egyikét sem Marosszéken gyűjtötték. Egyik feljegyzésében a művei által híressé vált földrajzi neveket sorolva írja: „Kecskemét, amely szült, Galánta, amely nevelt. Marosszék, ahova mindig vágytam és sose jutottam el”⁵

¹ Kodály Zoltán: Visszatekintés II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Harmadik kiadás. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 485.

² Breuer János: Kodály-kalauz. Zeneműkiadó, Budapest, 1982: 156–160.

³ Kodály Zoltán: Visszatekintés III. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok. Közreadja Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 1989: 531; Kodály Zoltán: Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989: 212.

⁴ Visszatekintés III: 551.

⁵ Kodály Zoltán: Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai. Szerk. Vargyas Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989: 37.

Az első két epizód dallamát Udvarhelyszéken gyűjtötte Vikár Béla 1904-ben. Mindkettőt Kodály jegyezte le Vikár fonográfhangereiről. Az elsőt a betfalvi Gálfi Pista cigányzenész játszotta valószínűleg D-klarinéton. Műfajilag a forgató típusú tánc zenéje, amit egész Udvarhelyszéken „marosszéki”-nek emlegetnek.

A másodikat a kápolnásfalvi Elekes Tamás játszotta szintén D- vagy Esz-klarinéton. Ez a székelyek egykori lassú táncának, a *jártatós*nak a hangulatát idézi, amelyben a lassú lépegetés mellett az éneklésnek volt nagy szerepe. Tartalmi szempontból a ráénekelte szövegek az úgynevezett *keservesek* kategóriájába tartoznak. Seprődi Jánostól tudjuk, hogy szülőfalujában, a marosszéki Kibédén ezeket a dallamokat *zöld keserves*nek nevezték, de ez zeneileg nem rubato keservest jelent, hanem lassú giusto táncdallamot. Udvarhelyszéken *kesergő*nek mondták, gondoljunk csak a szintén Vikár gyűjtötte, és szintén jártatós jellegű *árvátfalvi kesergőre*, amit Bartók dolgozott fel az *Első rapszódia*ban.

A harmadik epizód dallamát Kodály gyűjtötte Kászonyjakabfalván 1912-ben. Az ötvenes éveiben járó Bernát Sándor játszotta furulyán. A darab megnevezése „sebes”, ami *sebes csárdást* jelent, erre utal a dallamsorok kezdő ütemének szinkópás ritmusa is.

A kóda vagy utójáték dallama ismét a kápolnásfalusi Elekes Tamástól származik. Érdekessége, hogy ritmusa a dudanóták ritmusára emlékeztet. Ezzel Kodály szintén a több századdal korábbi Erdély zenéjét tudta megidézni, hiszen a 20. századi gyűjtők már nem találtak dudát az erdélyi magyaroknál, viszont számos 16–18. századi adat tanúskodik a dуда korábbi erdélyi jelenlétéről, így például udvarhelyszéki előfordulásáról is.⁶

Végére hagytam a legfontosabbat, a rondótéma dallamát. Kodály 1910-ben jegyezte föl Gyergyóremetén egy hegedűs cigányzenésztől. Ennek eredeti ritmusa a forgató típusnak megfelelően nyolcados alapülkötetésű. Kodály viszont a műben augmentálva, negyedes ükötetésűre írta át, a tempót is jelentősen lassabbra vette. Ezáltal a *forgatósból jártatóst* hozott létre. Nem valószínű, hogy ezt a dallamot Kodály hallhatta a néphagyományban *jártatós*ként is, ám tény, hogy az erdélyi népi hangszeres gyakorlatban általánosnak tekinthető egy-egy dallamnak több tánc típus ritmikai sajátosságaihoz való alkalmazása, és ez az eljárás a reneszánsz kori proporciós gyakorlatra vezethető vissza. Ennek a dallamnak is felbukkant a későbbi gyűjtések alkalmával (többek között) *jártatós* ritmusú változata is.

Kodály a dallam gyökereit a Vietórisz-kézirat *Égő lángban forog szívem* kezdetű dallamában kereste, jelezve ezzel műzenei eredetét is. A dallam etnikai hovatarozásával kapcsolatosan viták is keletkeztek. Kodály írja 1937-ben: „Erdélyi táncdallamokon alapuló »Marosszéki táncok« című

⁶ Pávai István: Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993: 23–24.

művemről román részről az a vélemény hangzott el, hogy azok román táncok. Bizonyíték nem volt más, minthogy egyik dallam fele a Chován Kálmán-féle »Román-táncok«-ban megtalálható”. Kodály a magyar eredet bizonyítására egy Domokos Pál Péter gyűjtötte csíksomlyói magyar szöveges változatot mutatott be. Azóta sikerült feltárni a dallam szélesebb körű folklórkapcsolatait is. Eszerint Erdélyben majd minden tájegységen ismert, nagyon sokféle tánc dallamaként, magyaroknál és románoknál, hangszeres és vokális változatokban egyaránt. Gyergyó vidékén, Szárhegyen gyűjtött magyar szöveges változata Bartalus 19. századi gyűjteményében is megtalálható. A 17. századi Vietórisz-kéziratbeli változat mellett van egy 18. századból feljegyzett román változat is egy bécsi kiadványban, ahol a dallam megnevezése „Mokaneschty oder Kataneschty”. A két szó erdélyi román katonákra utal, bár a kiadvány a Kárpátokon túli románok zenéjéről szól.⁷

Végül egy apró adalék, amely megvilágíthatja, hogy többek között hogyan terjedhetett el egy-egy ilyen dallam ennyire széleskörűen Erdélyben. A 20. század elején a gyergyóremeteiek községükbe költöztették a marosszéki Kibéd faluból László Illyés és László József zenészeket, Seprődi János adatközlőit, akik később Ditróban telepedtek meg. Ezzel magyarázható, hogy Gyergyó vidékén bővebb dallamanyagot muzsikáltak a zenészek később is a *marosszéki* nevű tánchoz. A gyergyóremeteiek szerint László Illyésék előtt is létezett náluk ez a tánc *jódiás* néven. A *jódiás*

Kodály, Kodályné és Bartók Erdélyben, 1912

vagyis a *marosszéki* dallamok gyergyói népszerűségét jelzi az a helyi anekdota is, amely szerint egy székely gazda kissé ittasan tért vissza a tehenével a baromvásárból, és az utcán meglátva László Illyést azt mondta, hogy ha eljuttassa neki a *marosszékit*, neki adja a tehenet. A zenész eljátszotta, s így megkapta a tehenet.

Ennek a Hány János-i gondolkodásmódot tükröző történetnek a lényege nem az, hogy valóban megtörtént-e. Fennmaradása, tovább mesélése azt fejezi ki, hogy az ottani emberek számára milyen fontos volt az a „marosszéki” zene, amely Kodályt is megihlette, s egy remekmű megírására ösztönözte.

Pávai István

⁷ Pávai István: A Marosszéki táncok főtémájának folklórkapcsolatai. In: Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések. Szerk. László Ferenc. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.